

Зурдинов А.А., Насбекова С.К.

**КАРЫЗКОРДУ КЕЛИШИМДИК МИЛДЕТТЕНМЕНИ
БУЗГАНДЫГЫ ҮЧҮН ЖООПКЕРЧИЛИКТЕН БОШОТУУ**

Зурдинов А.А., Насбекова С.К.

**ОСВОБОЖДЕНИЕ ДОЛЖНИКА ОТ ОТВЕТСТВЕННОСТИ
ЗА НАРУШЕНИЕ ДОГОВОРНОГО ОБЯЗАТЕЛЬСТВА**

A.A. Zurdinov, S.K. Nasbekova

**RELEASE OF THE DEBTOR FROM LIABILITY FOR
VIOLATION OF A CONTRACTUAL OBLIGATION**

УДК: 347.424

Авторлор жеңилгис күч жана аргасыз жагдай түшүнүктөрүн коронавирустук инфекциянын жайылышынын контекстинде, мамлекеттик органдар тарабынан өзгөчө кырдаал режими киргизилишинде жана ишкердик иштердин айрым түрлөрүн жүзөгө ашырууга тыюу салуу чараларынын аныктоосунда карапты. Аргасыз жагдай кырдаалы менен ишкердик иштин тобокелдик түшүнүктөрү ачылып, алардын катышы мамлекет тарабынан тыюу салуу чаралардын негизинде көрсөтүлдү. Жеңилгис күч конкреттүү абал аркылуу укук коргоо тажрыйбасында талданып, бул көйгөй тууралуу белгилүү автор цивилисттердин көз караштары берилди. Ижарачы-ишкерлердин милдеттемелерин аткаруу үчүн мамлекеттин аргасыз жагдай кырдаалга тыюу салган чараларына байланыштуу каражаттын жетишсиздик мүмкүнчүлүгү каралды. Мамлекет тарабынан ишкердик иштин айрым түрлөрүн жүргүзүүгө тыюу салынган ишкердик милдеттемелерин аткарууга тоскоол болгон айрым жагдайларды ишкердик тобокелдиктеринен алып салуу сунушталды.

Негизги сөздөр: келишимдик милдеттенме, бошотуу, жоопкерчилик, эпидемия, форс-мажордук жагдай, коронавирустук инфекция, артыкчылыктуу тобокелдиктер.

Автором рассматриваются понятия непреодолимой силы и форс-мажорных обстоятельств в контексте распространения коронавирусной инфекции, введения госорганами режима чрезвычайной ситуации и установление запретительных мер на осуществление отдельных видов предпринимательской деятельности. Раскрываются понятия форс-мажорных обстоятельств и рисков предпринимательской деятельности, дается их соотношения в условиях установления государством запретительных мер. Анализируется опыт правоприменительной практики в отношении отнесения конкретного обстоятельства к непреодолимой силе, а также изложены позиции известных авторов-цивилистов по данному вопросу. Рассмотрена возможность отнесения отсутствия денежных средств для исполнения обязательств предпринимателей-арендаторов в связи с запретительными мерами государства к форс-мажорным обстоятельствам. Предлагается исключить

некоторые обстоятельства, препятствующие исполнению предпринимательских обязательств из предпринимательских рисков ввиду запрета государства на осуществление определенных видов предпринимательской деятельности.

Ключевые слова: договорное обязательство, освобождение, ответственность, эпидемия, форс-мажорное обстоятельство, коронавирусная инфекция, предпринимательские риски.

The author examines the concepts of force majeure and force majeure in the context of the spread of coronavirus infection, the introduction of an emergency regime by state bodies and the establishment of prohibitive measures for the implementation of certain types of entrepreneurial activity. The concepts of force majeure and risks of entrepreneurial activity are revealed, their relationship is given in the context of the establishment of prohibitive measures by the state. The experience of law enforcement practice in relation to classifying a particular circumstance as force majeure is analyzed, and the positions of well-known civil law authors on this issue are presented. The possibility of attributing the lack of funds to fulfill the obligations of entrepreneurs-tenants in connection with prohibitive measures of the state to force majeure is considered. It is proposed to exclude some circumstances that prevent the fulfillment of entrepreneurial obligations from entrepreneurial risks due to the prohibition of the state to carry out certain types of entrepreneurial activity.

Key words: contractual obligation, release, liability, epidemic, force majeure, coronavirus infection, business risks.

Бүгүнкү күндө жеңилгис күч кырдаалдын иш аракетинде таянычтарды колдонуу көйгөйү дүйнөнүн бардык өлкөлөрү дуушар болгон эпидемиологиялык коркунучтарына байланышкан эң актуалдуу маселелердин бири.

Жеңилгис күч жагдайлары – белгилүү шарттарда бир эле учурда өзгөчө кырдаал жана болтурбай коюуга болбос жагдайлар болуп саналат, муну менен катар:

- өзгөчө кырдаал өзгөчө абалды камтып, анын келип

чыгышы белгилүү бир шарттарда стандарттуу эмес деп эсептелинип, кадимки ченемден чыгып, өмүргө коркунуч туудурбаган жана эч кандай шартта аныкталбайт;

- болтурбай коюуга болбос жагдайлар жарандык жүгүртүүнүн ар бир катышуучусу, карызкордун ишмердүүлүгү сыяктуу ишти жүзөгө ашыруусунда, ушундай жагдайдын келип чыгышынан жана анын кесепеттеринен кутула алмак эмес деп божомолдойт. Болтурбай коюуга болбос жагдайга негиз салуучу шарт - субъективдүү эмес, объективдүү болуш керек.

Ишкердик тажрыйбада мындай абалдын түрү аргасыз жагдай же аргасыз жагдай кырдаалы деп аталат. Анын башка түрдөгү абалдардан айырмасы өзүнөн өзү пайда болуп, кадимки эреже сымал адамдардын эркине баш ийбейт. Белгилей кетүүчү нерсе, эгерде келишимде кандайдыр бир абал аргасыз жагдай деп классификацияланган болсо, анда ал сотто ушундай таанылышы факт эмес. Ар бир конкреттүү учурда, сот абалдын өзгөчө кырдаал жана болтурбай коюуга болбос жагдай экендигин, карызкор бир нерсени өзгөртө алабы, кесепеттерден кутула алабы же жокпу деп аныктайт.

Жеңилгис күчкө (форс-мажор) тийшелүү абалдар табигый өзгөчө кырдаал, коомдук турмуштун көрүнүшү болушу мүмкүн.

Жагдайды аргасыз кырдаалга жана бийлик органдарына таандык десе болот. Мисалы, COVID-19 аркылуу козголгон коронавирустук инфекциянын жайылышы өзөчө кырдаал жана жеңилгис мүнөзгө ээ.

Орусия Федерациясынын Жогорку Сотунун түшүндүрмөсүн белгилей кетсек, анда бардык учурларда жаңы коронавирус инфекциясы жеңилгис күч жагдай катары таанылбашы керектигине басым жасалган. Ар бир ишти бардык абалда (бардык аткаруу мөөнөттү, карызкордун иш-аракеттеринин ак ниеттүүлүгү, конкреттүү жагдайдын мүнөзү ж. б.) карап чыгуу зарыл.

Мисалы, Москва шаарынын аймагында COVID-19 коронавирусунын жайылышы жеңилгис күч кырдаал катары таанылган [1].

Кандай абалдар аргасыз жагдай деп таанылбагандыгын карайбыз. Аргасыз кырдаал милдеттенүүчү тараптын эркине же аракетине байланыштуу болгон жагдайларды тааныбайт:

- контрагент тарабынан милдеттенменин бузулушу;
- карызкордо керектүү каражат жок болсо;
- базарда керектүү товарлардын жетишсиздиги;
- карызкор өкүлүнүн мыйзамсыз аракеттери.

Каржылык жана экономикалык кризис аргасыз

жагдай деп таанылбайт, соттор аны ишкердик тобокелчилиги катарына киргизишет. Тышкы соода келишимдери үчүн да кризис жеңилгис күч жагдайы болбойт.

Соттор ишкердик тобокелдиктерин эске алып төмөнкү абалдарды аргасыз жагдай деп тааныбайт:

- кредитордун контрагентинин банкроту;
- үчүнчү жактардын мыйзамсыз аракеттери. Мисалы, уурулук аргасыз жагдай эмес;
- лицензияны жокко чыгаруу;
- валюта курсунун өзгөрүшү, улуттук валютанын девальвациясы.

Жалпы эреже боюнча, карызкордун керектүү каражаттынын жетишсиздигинен милдеттенмелерди аткарганга үчүн жоопкерчиликтен бошотуу негизи болбойт. Бирок, эгерде ал белгиленген чектөө чараларынан келип чыкса, анда ал милдеттенмелерди аткарганга, же талаптагыдай аткарганга үчүн жоопкерчиликтен бошотуу негизи катары таанылышы мүмкүн. Карызкор ушул сыяктуу ишти жүзөгө ашырган жарандык жүгүртүүнүн акыл-эстүү жана сарамжалдуу катышуучусу болуп, чектөө чаралардын шартында терс каржылык кесепеттерден кутула албаган учурда, жоопкерчиликтен бошотууга жол берилет.

Карызкорду жоопкерчиликтен бошотуу механизми тууралуу толук түшүнүк алуу үчүн, жарандык укук теориясына кайрылабыз.

Жалпы эреже боюнча, милдеттенмени аткарганга үчүн жоопкерчиликтин негизи – күнөөнүн болуусу (ниет же шалаакылык), келишимде же мыйзамда жоопкерчиликтин башка негиздери белгиленген учурлардан тышкары. Эгерде карызкор милдеттенмени аткарууга тийиштүү бардык чараларды көргөн болсо, анда ал күнөөсүз деп табылышы мүмкүн. Бирок мыйзам чыгаруучу ишкердик субъектилеринин өзгөчө позициясын баса белгилеп, экинчиси күнөөсүнүн бар же жоктугуна карабастан жооп берет. Милдеттенмени ишкер тарабынан аткарганга үчүн жоопкерчиликтен бошотуунун бирден-бир негизи – жеңилгис күчтөгү өзгөчө кырдаал жана болтурбай коюуга болбос жагдай. Ошол эле учурда, ишкердин тобокелдиктери аталган жагдайларга тийишсиз. Ишкердик ишинде тобокелдиктердин бар экендиги тууралуу айтсак, көпчүлүгү келишимдик милдеттенмелерди аткаруунун мүмкүн эместигинин ар кандай кырдаалдарга байланыштырышат. Жеңилгис күчтөн айырмаланып, тобокелдиктер аткарылбаган жоопкерчиликтери үчүн бошотуунун негизи боло албайт.

Ишкердик тобокелдиктерин түшүнүүгө айрым

билдирүүлөр кызыгуу жаратат. Ю.Б. Фогельсон тобокелдикти «белгилүү бир коркунучка дуушар болуу натыйжасында жеке адамга ушул коркунуч келтирген зыяндын келип чыгуу мүмкүнчүлүгүн эске алуу менен зыян келтирүү» деп түшүнөт» [2].

В.А. Копылов тобокелдикти ишкердик иш-аракетинин белгиси катары, «терс кесепеттердин кокустан келип чыгуу мүмкүндүгү субъектинин аңдоосунда, анын күнөөсүз пайда болгон чыгымдардын же зыяндын ордун толтуруу же кабыл алуу макулдугунда» деп аныктайт [3].

Н.В. Рубцова ишкердик тобокелдиги «ишкердик келишимдер милдеттенмелерди аткарбоо ыктымалдыгы менен байланыштуу» деп далилдейт. Автор ишкердик тобокелдик - ишкердин контрагенттери тарабынан ишкердик милдеттенмелеринин бузулушу же ишкердин көзөмөлүнө тышкаркы иштин шарттарынын өзгөрүлүшү, күтүлгөн киреше албай калуу тобокелдиги жоболорун негиздейт [4].

В.В. Кванина тарабынан иштелип чыккан аныктама өзгөчө көңүлдү бурат, анда «ишкердик тобокелдиги - жагымсыз коммерциялык, технологиялык, инновациялык, инвестициялык, экологиялык, имидждик, маалыматтык ж.б. кесепеттерди кабыл алуу, ошондой эле көзкарандысыз мүлк күнөөсүз жоопкерчиликтүү» деп түшүндүрөт [5]. Ушундан улам, ишкердик тобокелдик түшүнүгү кеңири мааниде, тобокелдик принциби катары берилди деп эсептейбиз.

Аргасыз жагдай – ишкер үчүн белгилүү бир тобокелдик экендигин моюндасак болот. Демек, ишкердик тобокелдиги - ар кандай жагдайлардын айкалышы, ишкердин көзөмөлүнөн тышкары. Бирок, учурдагы жарандык мыйзам жеңилгис күч кырдаал тууралуу жоболордон ишкердик ишинин субъектине көз каранды болбогон айрым жагдайларды алып салат.

Мисалы, Орусиянын Соода-өнөр жай палатасы өз ишин жөнгө салууну кам көрүү максатында Орусия Федерациясынын Соода-өнөр жай палатасы тарабынан жеңилгис күч (форс-мажор) кырдаалдарга күбө болуу тартиби жөнүндө жобону бекиткен [6]. Документте төмөнкүдөй түшүнүк берилген: жеңилгис күч жагдайлар (форс-мажор) – келишимди түзүүдө акылга сыярлык күтүүгө мүмкүн болбогон же качып кутулуу же жеңүү, келишимдик (контракттык) милдеттенмелерди жүзөгө ашыруу учурунда, келишимдин (контракттын) тараптарынын көзөмөлүнөн тышкары пайда болгон өзгөчө, күтүлбөгөн жана болтурбай коюуга болбос жагдайлары.

Андан кийин мындай жагдайлардын тизмеси келтирилген: жаратылыш кырсыктары (жер титирөө,

суу ташкыны, бороон-чапкын), өрт, массалык оорулар (эпидемиялар), иш таштоолор, согуштук аракеттер, террордук актылар, диверсиялар, жол кыймылын чектөө, мамлекеттердин тыюу салуучу чаралары, соода операцияларына тыюу салуу, айрым мамлекеттер менен эл аралык санкциялардын кабыл алынышына жана келишимдин (контракттын) тараптарынын көзөмөлүнөн тышкары болгон башка абалдарга байланыштуу. Ошол эле учурда ишкердик тобокелдиктери жеңилгис күч (форс-мажор) жагдайларга тийишсиз, эгерде келишимде (контракта) башка шарттары түз каралбаса жана келишимдик мамилелердин тараптары башка абалдар менен байланыштырып келишимден чыгарып салышса деп такталат.

Ушундан улам, аргасыз жагдайлардын жогоруда келтирилген тизмеси толук деп кароого болбойт.

Тажрыйбада белгилүү бир абалды жеңилгис күч жагдайга шилтеме кылуу соттун чечими боюнча кала берет, анын тажрыйбасы эки маанилүү.

Жогоруда айтылгандарды жакынкы учурдагы чындыгы окуялар менен байланыштырып, корона-вирус пандемиясы расмий түрдө жеңилгис күч жана болтурбай коюуга болбос жагдай катары таанылгандыгын белгилейбиз.

Кийин, Орусия Федерациясынын Жогорку Сотунун Президиуму мыйзамдарды колдонууга байланышкан сот тажрыйбасынын айрым маселелерин жана Орусия Федерациясынын аймагында жаңы коронавирус инфекциясынын (COVID-19) жайылышына каршы чараларды карап чыгып так түшүндүрмө берген 2020-жылдын 21-апрелиндеги №1 [7] «жаңы коронавирустук инфекциянын жайылышын жеңилгис күч жагдайы ишинин түрүнө жана жүзөгө ашыруу шарттарына карабастан, бардык категориядагы карызкорлор үчүн универсалдуу абал боло албайт, анын ичинде уюм иштеп жаткан региону, ага байланыштуу жеңилгис күч жагдайлардын конкреттүү бир абалы (милдеттенмени аткаруу мөөнөтүү, аткарылбаган милдеттенменин мүнөзүү, карызкордун иш-аракеттерине ак ниеттүүлүк, тууралыгы ж.б.)». Орусия Федерациясынын Жогорку Сотунун жалпы эрежеси боюнча, карызкордун каражат жетишсиздиги жоопкерчиликтен бошотуу негизи болуп саналбайт деп белгилеген, бирок, эгерде айрым бир иш-аракеттерге тыюу салуудан пайда болсо, анда аргасыз кырдаалдын эрежелери колдонулуп абал менен милдеттенменин аткарылбаганы ортосундагы тергөө байланышынын так себебин аныктайт.

Мисалы, коомдук тамактануу ишканасы кардарлар үчүн мажбурлап жабылышынан улам, кирешенин

көлөмү бир кыйла төмөндөп каражаттын жетишсиздигине байланыштуу жоопкерчиликтен бошотуу.

Биздин оюбузча, кирешенин төмөндөшү сыяктуу жагдайды ишкердик тобокелдиги катары карап, анын кесепети милдеттенмелерди аткарууга каражаттын жоктугунда. Ижара акысын төлөө милдеттенмелерди аткаруу көйгөйү учурда өтө актуалдуу. Ишкердик субъекттерине көз карандысыз шарттын негизинде ижарачы киреше алуу мүмкүнчүлүгүнөн ажыраган, себеби эпидемия учурундагы өзгөчө кырдаал жана болтурбай коюуга болбос жагдайдын пайда болуусу ишкерлердин көзөмөлүнө баш ийбейт. Ижара төлөмдөрүн төлөөгө каражаттын жетишсиздигине байланыштуу ишкердик тобокелдигин түшүнүүгө кайрадан кайрылсак, бүгүнкү күндө мамлекеттик органдар тарабынан өзгөчө кырдаал режимди киргизүү жана ишкердик иш-аракеттердин айрым түрлөрүн жүзөгө ашырууга тыюу салынып, аргасыз жагдайдын негизинде ижара акысын төлөөгө мүмкүн эмес арыз фактылары катталган.

Кыргыз Республикасында мамлекет тарабынан жүзөгө ашырылган жана милдеттенме жүгүн жеңилдетүүгө багытталган бардык иш-чаралар ишкердик субъектилерине мамлекеттик сунуш түрүндө берилген. Талаш-тартыштарды конкреттүү чечүү жарандык жүгүртүмдүн катышуучуларынын эркине коюлат.

Орусия Федерациясында бул маселе башкача жол менен чечилген. Федералдык мыйзамы 2020-жылдын 1-апрелинин №98-ФЗ «Орусия Федерациясынын айрым мыйзам актыларына өзгөчө кырдаалдарды алдын алуу жана жоюу боюнча өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө», коронавирустун кесепетинен жогорку кооптуу абалды же өзгөчө кырдаалды киргизгендигине байланыштуу 2020-жылда ижарага алынган мүлктү колдоно албагандыктан жана (же) кыймылсыз мүлктү ижарага берүү келишими негизинде ижарачы ижара акысын төмөндөтүүнү жана төлөөнү жылдыруу талабына укуктуу экендигин белгилейт. Ушундан улам, тараптарды милдеттенмелерди аткарууга үчүн жоопкерчиликтен убактылуу бошотуу маселелери чечилип, ижара акысын төмөндөтүү мөөнөтү жана жагдайлары аныкталган.

Жогоруда айтылгандарды эске алып, аргасыз кырдаал деп таанылган коронавирус ишкердик иштин

бардык чөйрөлөрүндө жана түрлөрүндө жоопкерчиликтен бошотууга негиз боло албайт деп эсептейбиз. Кыймылсыз мүлктү ижарага алуу «амнистияланган» чөйрөлөрдүн тизмеси адилетсиз түрдө жок. Субъекттер үчүн өзгөчө же күтүлбөгөн кырдаал чындыкка дал келеби деген түшүнүктө, күтүүсүздөн пайда болгон аргасыз жагдай (абал, кубулуш) критерийлерин карап чыгуу абзел. Ушуга байланыштуу, ишкердик милдеттенмелеринин аткарылышына тоскоол болгон айрым жагдайларды ишкердик тобокелдигинен чыгарып салууга болот (мисалы, кыймылсыз мүлктүн ижара акысын төлөө каражаттын жоктугу), мамлекеттин ишкердиктин айрым түрлөрүн жүргүзүүсүнө тыюу салынгандыгына байланыштуу.

Демек, мыйзам чыгаруучу өзгөчө кырдаалды жана кудуретсиздикти баалоо критерийлерине таянып, кандайдыр бир конкреттүү укуктук кырдаал үчүн аргасыз жана жеңилгис күч жагдайлардын тизмесин ачык калтырат деген тыянак чыгарууга болот. Мындан тышкары, аргасыз кырдаалды түшүндүрүүдө ар тараптуу аныктамаларды колдонуусу мыйзамды эки ача чечмелөөгө жана укуктук кагылышууларга алып келет.

Адабияттар:

1. Указ Мэра Москвы от 05.03.2020 №12-УМ в редакции Указа Мэра Москвы от 07.05.2020 №55-УМ.
2. Фогельсон Ю.Б. Конструкции «интерес» и «риск» в гражданском праве / Ю.Б. Фогельсон // *Хозяйство и право*. - 2003. - №6. - С. 21-29.
3. Копылов В.А. Риск в предпринимательской деятельности: автореферат дис. ... канд. юрид. наук / В.А. Копылов. - Волгоград, 2003. - С. 15-23.
4. Рубцова Н.В. Предпринимательская деятельность: понятие, общая характеристика, рисковый характер (к вопросу о дискуссии) / Н.В. Рубцова // *Ученые записки юрид. факультета* - 2015. - Вып. 39(49). - С. С. 28-32.
5. Голубцов В.Г. Предпринимательское право: учебник / В.Г. Голубцов. Отв. ред. В.В. Кванина. - Ростов н/Д: Феникс, 2018. - С. 23.
6. Приложение к Постановлению Правления ТПП РФ от 23 декабря 2015г. №17314.
7. Обзор по отдельным вопросам судебной практики, связанным с применением законодательства и мер по противодействию распространению на территории Российской Федерации новой коронавирусной инфекции (COVID-19) от 21 апреля 2020 г.